

Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Ermeni Faaliyetlerinden Kısa Bir Kesit

Durdu Mehmet BURAK*

GİRİŞ

Birinci Dünya Savaşı'nın asıl sebebi, Batılı devletlerin güttüğü "emperyalist" politikalarıdır. Türk Milleti, bu savaşta bir yandan batılı emperyalist güçlere, diğer yandan da bu emperyalist güçlerin politikalara alet olan unsurlara karşı mücadele vermiştir.

Batılı devletlerin emperyalist politikalarına alet olan unsurların başında Türk Milleti ile bin yıllık ortak tarihe sahip olan Ermeniler gelmektedir. Bazı yazarlar tarafından "Avrupa'nın İlk Maşası" olarak tarif edilen Ermeniler¹, Avrupalı devletler tarafından 1878 tarihli Ayastefanos ve Berlin Antlaşmalarında uluslararası siyaset arenasına itilmişler ve bu tarihten itibaren Osmanlı Devleti'ne karşı yürütülen emperyalist politikaların bir aracı olmaktan kurtulamamışlardır. Batılı devletlerin her türlü yardım ve desteğiyle başlayan Ermeni terörü, "Ermeni Sorunu" maskesi altına gizlenerek hayali Ermenistan senaryosuna dönüştürülmüş ve dünya tarihi yüz binlerce Müslüman Türk'ün Ermenilerce katline sahne olmuştur.

Bu küçük çalışmada, Ermenilerin Türk Milleti aleyhine giriştikleri faaliyetlerin en yoğun dönemini teşkil eden Birinci Dünya Savaşı öncesindeki

* Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

¹ Kodaman, Bayram, "Avrupa'nın İlk Maşası: Ermeniler", *Tarih ve Medeniyet*, Sayı 15, Mayıs 1995.

hazırlık safhası üzerinde durulacaktır. Amacımız düşmanlıkları canlandırmak değil, Türk Milletini "Sözde Ermeni Soykırımı" yalanıyla itham eden Ermeniler ve onların destekçisi konumunda olan batılı devletlerin gerçek yüzleri hakkında kamuoyunu aydınlatmaya çalışmaktır. Zira Ermeni Sorunu'nun gündeme taşınmasından politik çıkarlar bekleyenlerin karşısına çıkacak güçlü bir kamuoyu, batılı devletlerin emperyalist politikaların bir devamı olarak "Sözde Ermeni Soykırımı" yalanının sık sık gündeme getirilmesine ve uluslararası politikada Türkiye aleyhine kullanılmasının önlenmesine büyük katkıda bulunacaktır.

ERMENİLERCE SAVAŞ SIRASINDA YAPILACAK FAALİYETLERİN BELİRLENMESİ

"Ermeni Sorunu" için bir başlangıç noktası bulmak gerekirse, bu 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı ve bu savaşı izleyen anlaşmalar gösterilebilir.² Nitekim bu savaştan sonra imzalanan Ayastefanos Antlaşması'nın 16. maddesine, Berlin Antlaşması'nın ise 61. maddesine, Anadolu'da Ermenilerin yaşadıkları yerlerde Osmanlı Devleti'nin ıslahat yapması hükümlerini koyulmuş ve böylece Anadolu Islahatı veya İdarî Reform sorunu ortaya çıkmıştır. Şark Meselesi'nin temel esaslarından biri olan "Osmanlı ülkesinde yaşayan Ermenilere imtiyazlar tanınması konusunda baskı yapma politikası"ndan hareket eden Avrupa'nın büyük devletleri, "ıslahat" adı altında Ermenilere yardım etmeye ve Osmanlı iç işlerine karışmaya başlamışlardır.

Ermeni Sorunu'nun ilk defa uluslar arası platformda gündeme getirilmesi ile başlayan süreçte Ermeniler, batılı devletlerden aldıkları destekle geniş çaplı propaganda ve eylem hareketine girişmişler; Osmanlı Devleti'nin parçalanarak kendilerine vaat edilen hayali Ermenistan'a ulaşacakları günü beklemeye koyulmuşlardır.

Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi, Ermeniler için amaçlarına ulaşma yolunda giriştikleri yeni ve hareketli bir dönemin başlangıcı olmuştur³. Ermeniler, Türk hatta Rus ve İran egemenliğinden kurtularak, bağımsız bir Ermenistan kurma emellerine ulaşabilmek için, daha etkili ve sistemli bir mücadeleye girişmişlerdir. Onların bu çabaları, büyük devletlerin tahrik ve destekleriyle had safhaya ulaşmıştır. Zira büyük devletler Ermenilere bağımsızlık vaat etmişler ve hem içerdeki hem de dışarıdaki Ermenileri silahlandırmışlardır. Bu devletlerin asıl amacı, Osmanlı Devleti'ni savaştan kısa sürede çıkararak saf dışı bırakabilmektir. Bu durumda Ermenilerin tarihi emelleri, büyük devletler tarafından kullanılmıştır. Bu tahrik ve yönlendirmeye açık olan Ermeniler de, büyük devletlerden aldıkları desteklerle faaliyetlerini

² Küçük, Cevdet, *Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı 1878-1897*, İstanbul 1987, s. 3-8.

³ Davison, H. R., "The Armenian Crisis, 1912-1914", *Essays in Otoman and Turkish History, 1774-1923, The Impact of the West*, University of Texas Press, U.S.A., 1990, s. 180-185.

hızlandırmışlar, propaganda ve silahlı hareket konusunda etkilerini artırmışlardır.⁴

Seferberliğin ilan edilmesinden önce İstanbul Galata'daki Ermeni Büyük Merkez Okulu'nda patrikhane başkanlığında bir araya gelen Ermeni komiteleri, (Hınçak, Taşnak, Ramgavar vb.) Osmanlı Devleti'nin savaşa katılması halinde "Ermenilerin Osmanlı Hükümeti'ne bağlı kalmaları, askerlik görevlerini yerine getirmeleri ve dış tahriklere aldanmamaları konusunda" karar almışlardır.⁵ Ancak Osmanlı Devleti'ne sadık kalma konusunda zikredilen bu kararlar, daha çok hükümeti kuşkulandırmamak için alınmış, aldatıcı kararlardır.⁶ Ermenilerin hükümete sadık kalma konusunda aldıkları kararlarında samimi olmadıkları alınan istihbarattan öğrenildiği gibi, daha sonraki olaylarla da ortaya çıkacaktır. Daha Ağustosun başında, seferberliğin ilanından önce Erzurum'da toplanan 8. Taşnak-Sütyun kongresinde, bu samimiyetsizlik ciddi ve tehlikeli bir şekilde belirmiştir. Kongrede Doğu illeri başta olmak üzere dünyanın çeşitli yerlerinden gelen, hatta milletvekili olan birçok temsilci hazır bulunmuştur. Kongre devam ettiği sırada da Osmanlı hükümetinin seferberlik ilan ettiği öğrenilmiştir.

Bu kongrenin toplanma amacı hakkında net bir bilgiye rastlanılmamaktadır. Kongreye hükümetin gözlemci gönderip göndermediği kesin olarak bilinmemektedir. Bazı yazarlara göre Ermenilere yönelik Doğu Anadolu idarî reformunun gündemde olduğu bir zamanda Erzurum'da böyle bir kongrenin toplanması gayet doğaldır.⁷ Ermeni yazarlara göre ise amaç; "Osmanlı Devleti'ni savaşa girmekten vazgeçirmektir" ki, kongre sonucunda varılan karar da "Osmanlı Devleti savaşa girerse Türk Ermenilerinin hükümete sadık kalmaları ve ülkeyi korumada hizmet etmeleri" şeklindedir.⁸ Ancak konuşulan konular ve alınan kararlar hakkında Osmanlı hükümetinin aldığı istihbarat ve sunulan rapor, Ermenilerin Erzurum'da I. Dünya Savaşı boyunca yapacakları faaliyetleri planlayıp kararlaştırdıklarını göstermektedir. Bu rapor şu şekildedir⁹;

"Türkiye'nin yok olma anının yaklaştığı her tarafta ilana başlandı". İstanbul'da yapılan büyük kongrenin sonuçlarını bildirmek ve gereken düzenlemeleri yapmak üzere Mebus Papasyan ile Viremyan Erzurum'a geldiler. Kafkasya'dan gelen Taşnak delegelerinin de katılımıyla Erzurum'da büyük bir toplantı yaptılar.

⁴ Özçelik, İsmail, *Ermeni İddiaları ve Gerçekler*, Türkar Yay. Ankara, 2001, s. 20.

⁵ Öke, Mim Kemal, *Ermeni Sorunu (1914-1923)*, TTK. Yay., Ankara, 1991, s. 101

⁶ Uras, Esat, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, Belge Yay., İstanbul, 1987, s. 581.

⁷ Kurat, Yuluğ Tekin, "Doğu Anadolu'da Ermeni Sorunu (1900-1920)", *Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu ile İlişkileri Sempozyumu (8-12 Ekim 1984 Erzurum)*, Ankara, 1985, s. 232.

⁸ Demirel, Muammer, *Birinci Dünya Harbinde Erzurum ve Çevresinde Ermeni Hareketleri (1914-1918)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1996, s. 21

⁹ Özçelik, *Ermeni İddiaları ve Gerçekler*, s. 26 vd.

Rusların Osmanlı Ülkesi'nden alacakları toprakları Ermenilere vererek, bağımsızlıklarının sağlanacağı hakkında Ruslarla belirlenen uyuşma şekli Erzurum toplantısında konuşuldu. Kongre Rus-Ermeni ittifakını onaylayarak ve komitelere bildirilmek üzere şu kararları aldı:

- *Savaş ilanına kadar sükûnet ve itaatlerini muhafaza etmek, fakat bu zaman zarfında Rusya'dan gelecek ve içeriden bulunacak silahlarla donanımlı bir hale gelecektir,*
- *Savaş ilan edilirse Türk ordusundaki Ermeniler silahlarıyla Rus ordusuna katılacaklardır,*
- *Türk ordusu ilerlerse sükûnet muhafaza edilecektir,*
- *Türk ordusu geri çekilirse ya da ilerleyemeyecek bir hale gelirse çeteler derhal ordu gerisinde ellerindeki programa göre faaliyete geçeceklerdir.¹⁰*

Kongrede ayrıca;

- *İttihat ve Terakki hükümeti gayr-ı Müslimlere, özellikle de Ermenilere karşı uyguladığı siyasetten ötürü eleştirilmiş ve hükümetin Doğu Anadolu'ya yönelik olan reform programı konusunda samimi olmadığından söz edilerek, İttihat ve Terakkiye muhalif olunması, cemiyetin siyaseti ve programının tenkit edilmesi ve cemiyetle ve teşkilatıyla şiddetle mücadele edilmesi;*
- *Ermeni yerleşim birimlerindeki köy beğçilerinin oluşturulması ve bunların resmî hükümet silahlarıyla donatılması, jandarma birliklerinde Ermenilerin sayılarının artırılması;*
- *"Müdafaa-i şahsiyye" (bu ifade komitelerce doğrudan doğruya silah manasında kullanılmaktadır.) konusunda bu yıldan itibaren komitelerin bütün mesaisinin bu konuya sarfı, bu amaçla para ve çeşitli araçlardan çok muntakalar teşkilatının büyütülmesi ve desteklenmesi ve sırf "müdafaa-i şahsiyye" yani silah işleriyle uğraşmak üzere beş kişiden oluşan bir genel merkez oluşturulması;*
- *Propaganda ve basın-yayın faaliyetlerinin artırılmasına, bazı gazetelerin para toplama işi için aracılık etmesi..."*

konularında da karara varılmıştır.¹¹ Bu kararlar bütün Ermenilere ve taşra teşkilatlarına da duyurulmuştur.¹²

Yine Ermeni yazarlara göre, aynı kongreye Osmanlı Devleti'nin temsilcilerinin katıldığı ifade edilmiş ve olası bir Türk-Rus Savaşı'nda devlete sadık kalmalarını, Kafkasya ötesinde Rus Ermenileri arasında bir ayaklanma çıkarmalarını ve bu bölgenin ele geçirilmesinde yardımcı olmalarını istemişlerdir. Hatta Ermeniler de yapacakları bu hizmete karşılık, Osmanlı topraklarından bazı yerlerin de katılımıyla özerk bir yönetim kurdurmayı teklif etmişlerdir. Buna karşılık Ermeni temsilcileri bu önerileri kabul etmeyerek devlete

¹⁰ Askeri Tarih Belgeleri Dergisi (A.T.B.D.), S. 83, Belge No. 1903.

¹¹ Ermeni Komitelerinin A'mal ve Harekât-ı İhtilaliyyesi-İla-ı Meşrutiyetten Evvel ve Sonra (E.K.A.H.I.), (Haz: Halil Erdoğan Cengiz), Başbakanlık Basımevi, Ankara 1983, s. 198-200.

¹² A.T.B.D., S. 83, Belge No. 1893.

sadık kalacaklarını, ayrıca Rus Ermenilerini ayaklandırma faaliyetine katılmayacaklarını bildirmişlerdir. Ancak Osmanlı hükümetinin tekliflerini kabul etmeyen Taşnaksütyun komitesi, aynı teklifleri Osmanlı Devleti'ne yönelik olarak yapan Rus temsilcisi Daşkov'a ılımlı davranmış ve Tiflis'te bir toplantı düzenleyerek Rus önerilerini kabul etmiştir.¹³

SİLAHLANMA FAALİYETLERİ

Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi, Ermeniler için "... Artık Türkiye Ermenileri adını taşıyan o kanlı tarihe son verme zamanı"¹⁴ olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla her Ermeni'nin, "...vatanî vazifesini yapmak ve Türklerin başını ezmek için..." mücadeleye girişmesi gereklidir.¹⁵ Ermeni komiteleri bu amaçla 1913-14 yılları arasında bir yandan propaganda ve teşkilatlanma çalışmalarına hız verirken, bir yandan da hızlı bir silahlanma faaliyetine girişmişlerdir. Zira onlara göre "silah meselesi önemli bir iştir. Ve bunun gerekliliğini herkes bilmektedir".¹⁶

Bu yoğun silahlanma faaliyetleri komite yazışmalarında çok açık bir şekilde görülmektedir. Hınçak liderleri, komite üyelerindeki silah azlığından şikâyet ederek; "... komitacılık yalnız düşünce ile olmaz, eylem olmadıkça hiçbir şeye yaramaz." düşüncesiyle, silah konusunun kendilerini en fazla meşgul eden bir sorun olduğuna dikkat çekmişlerdir. Yine komiteler ve bu komitelerin şubeleri birbirlerine silah ve cephaneleri hakkında bilgiler vermiş, çeşitli yazışmalarda silah ihtiyacını gidermek için para bulunması, silahların güven içinde istenen yerlere taşınması, silah almakla görevli komite üyeleri gibi konular ifade edilmiştir.¹⁷ Sözünü ettiğimiz olaylardan başka, Rusya'dan Doğu Anadolu'ya silah sokulduğuna dair de bilgiler mevcuttur. Bunların bir kısmı Ermenilerin kendi gayretleri sonucunda, bir kısmı ise Ruslar tarafından oluşturulan çetelere verilmek üzere çeşitli yerlere gönderilmiştir.¹⁸ Böylece Ermenilerin yaşadığı yerler birer silah deposu haline getirilmiştir. Bu silahlar Osmanlı görevlileri tarafından zaman zaman saptanmış ve yakalanmıştır.¹⁹ Ancak silahlanmanın tehlikeli bir boyuta ulaştığı gözlenince 26 Nisan 1915'te geçici bir kanun çıkartılmıştır. Bu kanuna göre, gayr-i Müslimlerin özellikle de Ermenilerin ellerinde bulunan silah, cephane, bomba ve bunların yapımından kullanılan her çeşit maddenin Harbiye Nezaretince toplatılması istenmiştir. Bunun üzerine Anadolu'nun her tarafında Ermenilerin ev ve iş yerlerinde yapılan aramalarda binlerce silah ele geçirilmiştir. Ele geçirilen silah ve mühimmatın listesi, illere göre aşağıda verilmiştir. Ancak bu rakam-

¹³ Demirel, a.g.e., s. 25.

¹⁴ Taşnaksütyun'un savaş bildirisinde geçen bu ifade ve bildirinin tamamı için b.k.z., Uras, a.g.e., s.594.

¹⁵ Kurat, a.g.t., s. 233.

¹⁶ E.K.A.H.I., s. 125.

¹⁷ E.K.A.H.I., s. 118, 119 ve muhtelif yerler

¹⁸ A.T.B.D., S. 81, Belge No. 1810; Demirel, a.g.e., s. 17.

¹⁹ A.T.B.D., S. 83, Belge No. 1903.

ların yüzeysel bir arama sonucunda ortaya çıktığı ve sadece memleketin iç kesimlerinde elde edilen sayılar olduğu unutulmamalıdır. Erzurum, Van, Bitlis, Sason, Erzincan ve Karaköse gibi bölgelerde o sırada çarpışmalar olduğundan, tam bir arama yapılamamıştır. Söz konusu şehirlerde 50 bin tüfek mevcut olduğu tahmin edilmektedir. Dolayısıyla tablodaki sayılara bunlar da eklenmelidir.²⁰

Arama Yapılan Merkezler	Bulunan Silah ve Mühimmat Sayısı
Bursa	400 Tüfek, çok sayıda cephane ve el bombası
İzmit	100 Tüfek, çok sayıda cephane ve el bombası
Sivas	100 Tüfek, çok sayıda cephane ve el bombası
Arapkir	Çok sayıda tabanca ve hançer
İzmit	200 Tüfek, 50 bomba, 10 gaz tabancası, bomba ve dinamit
Dörtüyl	150 Tüfek
Samsun	250 Tüfek, çok sayıda cephane ve el bombası
Trabzon	100 Tüfek, çok sayıda cephane ve el bombası
Urfa	180 Tüfek, çok sayıda cephane ve el bombası
Merzifon	200 Tüfek, çok sayıda cephane ve el bombası
Amasya	100 Tüfek, çok sayıda cephane ve el bombası
Adana	200 Tüfek, çok sayıda cephane ve el bombası
Hasanbeyli	100 Tüfek, çok sayıda cephane ve el bombası
Saimbeyli	1200 Tüfek, çok sayıda cephane ve el bombası
Elazığ	100 Tüfek, barut deposu, cephane ve bombalar
Malatya	200 Tüfek, barut deposu, cephane ve bombalar
Diyarbakır	450 Tüfek
Maraş	300 Tüfek
Antep	300 Tüfek
Halep	Çok sayıda el bombası
Kayseri	150 Tüfek
TOPLAM	4780 TÜFEK

GÖNÜLLÜ ERMENİ ALAYLARI VE ÇETELERİN TEŞKİLİ

Ermeniler amaçlarını gerçekleştirebilme konusunda en büyük desteği Rusya'dan almışlardır. Bu birliktelik, Rusya'nın da uzun süredir beklediği bir olaydır. Ruslar Ermenilere, alacakları yerlerde Özerk bir Ermenistan kurula-
cağı sözünü vermişlerdi.²¹ Bu amaçla daha Osmanlı devleti savaşa girmeden bir yandan Kafkasya'da hazırlıklar başlamış ve gönüllü alayları kurulmuş; bir

²⁰ Tablo için bkz., Demirel, a.g.e., s. 19-20; Özçelik, a.g.e., s. 23.

²¹ A.T.B.D., S. 81, Belge No. 1804.

tarafından da Doğu Anadolu'da çeteler teşkil edilmiştir. Bu grupların başlarına da tanınmış ihtilalciler geçirilmiştir.²²

Gönüllü alaylarının kurulması işi Ermeni liderleri ile Rusya arasındaki görüşmelerden sonra kesinleşmiş ve Rusya, bu işi daha koordineli bir hale getirebilmek için Tiflis'te bir Ermeni Ulusal Bürosu kurmuştur. Burada gönüllüleri yetiştirme görevini de, Kafkasya genel valisi Daşkov'a vermiştir. Türkiye'deki Ermeni ileri gelenleri de Tiflis'e geçerek bu alayların kurulmasında görev almışlardır. Bunlar arasında "Armen Garo" takma adını kullanan Osmanlı Erzurum milletvekili Karakin Pastırmacıyan ve Van milletvekili ve aynı zamanda da Taşnaksütyun yetkililerinden olan V. Papazyan gibi isimler bulunmaktadır.²³

Rusya, İran ve Kafkasya'daki Ermenilere silah dağıtmış²⁴, dünyanın her yerinden Kafkasya'ya gelen Ermeniler, hem Rus ordusuna, hem de oluşturulan çete ve intikam alaylarına gönüllü olarak girmişlerdir. Bunların silah ve yiyecekleri Rusya, elbise ve atları ise kendileri tarafından karşılanmıştır.²⁵ Her tarafta gönüllü listeleri dolaştırılmış; Rusya, İran, Amerika, İngiltere, Fransa, Bulgaristan, Romanya ve hatta Buhara'dan çıkan gönüllüler, mallarını satarak, iş ve topraklarını bırakarak Tiflis'e gelmişlerdir.²⁶ Bu arada daha önce sözünü ettiğimiz direktifler uyarınca, askere alınmak istenen Ermeniler orduya katılmamış, alınanlar ise silahlarıyla beraber kaçmışlardır. Bunlardan büyük bir kısmı Rusya'ya gitmiş ve gönüllü Ermeni alaylarına katılmışlardır.²⁷ Bu gönüllülerin sayısı, Rusların üç kolordusunda kendi kaynaklarına göre 180 bin kişi civarındadır.²⁸

Gerek Türkiye'den gerekse Rusya ve diğer memleketlerden gelerek Rus saffına koşan Ermeni gönüllülerinin bir kısmı da Türk sınırına ve içerilere gönderilmiştir. Bunlar arasında casus olarak ele geçirilenler de mevcuttur. Ruslar, Ermeni ileri gelenleri liderliğinde oluşturdukları bu çeteleri para ve silah bakımından da iyice kuvvetlendirmiştir. Çetelerin teşkilatlandırılmasında dikkat edilen husus, seçilen yerlerin stratejik bakımdan önemli olmasıdır. Türk ordusunu arkadan vuraabilecek yerler (Pasinler, Van, Bayezid vb.) ve ordunun ikmal yolunda bulunan Sivas ve Şarkî Karahisar gibi bölgelerde Ermeniler tahrik ve teçhiz edilmiştir. Çete faaliyetleri yapan, bu çetelere adam toplayan, silah kaçıran, saklayan ve bulan birçok kişi yakalanmış ve bunların faaliyetleri hükümete bildirilmiştir.

Aslında Osmanlı hükümeti Ermenilerin bu faaliyetlerini çok önceden haber alınakla beraber, henüz olay patlak vermediğinden harekete geçmemeye

²² Özçelik, a.g.e., s. 29-30.

²³ Süslü, Azmi, *Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı*, Ankara, 1990, s. 69-70.

²⁴ A.T.B.D., S. 81, Belge No. 1807-1809.

²⁵ A.T.B.D., S. 82, Belge No. 1895.

²⁶ Uras, a.g.e., s. 592.

²⁷ A.T.B.D., S. 83, Belge No. 1896, 1899, 1902.

²⁸ Demirel, a.g.e., s. 36.

ve karşı tedbirlerle yetinmeye karar vermiştir. Küçük çaplı hareketlerin başladığı sıralarda ise bizzat Enver Paşa Ermeni patriğini çağırarak ona; "Ermenilerden bu durumda sadakat beklerken onların köy basıp Müslümanlara ve devlete zarar verdiklerini, Patriğin onlara nasihatte bulunmasını, aksi halde bu durumun genel bir şekilde bürünmesiyle, en sıkı askerî tedbirlerin alınacağını" söylemiştir. Ancak Ermeniler, çok önceden ne şekilde hareket edeceklerini kararlaştırmış olduklarından bunların hiçbir faydası olmamıştır.²⁹

Osmanlı hükümeti 1-2 Ağustos 1914 tarihinde savaşta tarafsız kalacağını açıklamış ve tarafsızlık kararına karşı çıkacak devletleri bu karara uymaya mecbur etmek için, Osmanlı ordusunun seferber hale konulmasına karar vermiştir. Hemen arkasından da "tedabir-i ihtiyatî" gerekçesiyle seferberlik ilan edilmiştir. (2 Ağustos 1914) Ancak Osmanlı Devleti her ne kadar daha sonraları da savaşta tarafsız kalacağı yönünde açıklamalar yapmışsa da, seferberliğin ilan edildiği gün Osmanlı-Alman ittifakına imza atmıştır.³⁰ Bu seferberliğe ilk defa Ermeniler de dâhil tutulmuştur.³¹ Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi Ermenilerin, seferberliğin ilanı ve savaşın başlamasıyla beraber yapacakları işler önceden kararlaştırılmış ve ciddi olarak hazırlığı yapılmıştır. Artık son direktifler verilmiş, beyannameler neşredilmiştir.

Nitekim seferberliğin ilan edildiği gün, Ermeni komitelerinin İstanbul merkezlerinde bir fevkaladelik görülmüştür. Ermeni komiteleri arasında (Taşnaksütyun, Hınçak, Ramgavar vb.) her zamankinden daha fazla bir beraberlik ve ortak faaliyet çalışması görülmüştür. Ermeni liderleri taşra teşkilatlarına şifreli talimatlar vermişlerdir. Bu talimatlara göre; "Rus ordusu sınırdan ilerler ve Osmanlı askerî çekilirse; her tarafta eldeki bütün imkân ve araçlarla isyan edilecek, Osmanlı ordusu iki ateş arasında bırakılacak, binalar ve resmi daireler bombalanacak, yakılacak, hükümetin kuvveti dâhilde işgal olunacak, levazım kabileleri vurulacaktır. Eğer Osmanlı ordusu ilerler ise de, Ermeni askerleri silahlarıyla beraber Ruslara katılacak ve birliklerinden firar ederek çeteler oluşturacaklardır."³² Ayrıca; "...her bir Ermeni'nin seferberliğe şiddetle muhalefet etmeye mecburdur..." denilerek, Ermenilerin seferberliğe karşı koyması açıkça istenmiştir.³³

Aynı günlerde Rus ve Ermenilerin ortak amacı bir kez daha gündeme getirilmiş ve Ecmiyazin Katagigosu Kevork, Rusya'nın Kafkasya genel valisi Daşkov'a müracaatla, Ermenilerin Rusya tarafından korunmasını isteyerek buna karşılık Osmanlı Devletine karşı Ruslarla beraber savaşacaklarını söylemiştir. Daşkov ise yine bu sıralarda Tiflis'te, Osmanlı topraklarının (altı

²⁹ *Talat Paşa'nın Anıları*, Haz. Alpay Kabacalı, İstanbul, 1994, s. 71; Hamit Pehlivanlı, "Gölge Oyunu, 1915 Haklı Tehcir Olayının Ermenilerce Bir Soy Kırım Gibi Yansıtılması", *Askerî Tarih Bülteni*, Yıl 21, Sayı 40, Şubat 1996, Ankara, 1996, s. 90.

³⁰ Arı, Kemal, *Birinci Dünya Savaşı Kronolojisi*, Gen. Kur. Baş. Yay., Ankara, 1997, s. 18.

³¹ Kevorkyan, Dikran, "Ermeni Meselesi'nde Tehcire Amil Olan Sebepler", *Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu ile İlişkileri Sempozyumu*, Ankara, 1985, s. 300.

³² E.K.A.H.I., s. 130-131; *Talat Paşa'nın Anıları*, s. 67 vd.

³³ E.K.A.H.I., s. 132.

vilayetin) Ermenilerin yardımıyla ele geçirilmesi halinde, burada bir Ermeni muhtariyetini tanıyacıklarını ilan etmiştir.³⁴ Yine Rus çarı Nikolas da Eylül 1914 tarihinde beyanname ile Ermenileri Rusların yanında savaşmaya çağır-
mış ve beyanname komitelerce Ermenilere aynen nakledilmiş³⁵ ve Taşnaksütyun "Doğru bir iş için, kurtuluşumuz için savaşacağız. Biz yalnız değiliz; bizimle birlikte Avrupa'nın kültürlü milletleri de vardır. Alman Vandallarna Türklerinin gönüllülerine karşı mücadele edeceklerdir. Ermenistan'ın kurulma zamanı gelmiştir. Ermeniler, Türkler aleyhine silaha sarılın!" diyerek askerî faaliyetlere katılmayı öğütlemiştir.³⁶

Bu arada diğer komiteler ve basın yayın organları da boş durmamış ve Ermenileri galeyana getirici bildiriler yayınlamışlardır. Hınçak komitesinin yayın organı olan Hınçak gazetesi, Ekim 1914 tarihinde yayınladığı beyanname; "...Hayatlarını Ermeniliğin kurtuluşu uğruna feda etmeye hazır olan kahramanlar, maddî ve manevî kuvvetleriyle meydana atılsınlar... O halde ileri arkadaşlar, iş başına! Ölümümüzle, Ermenistan'ı tehdit eden ölümü ezelim ve bu suretle Ermenistan yaşasın, ebediyen yaşasın."³⁷ demek suretiyle Ermenilerin bekledikleri günün geldiğini ifade etmiştir.

SONUÇ

Ermeni komite, kilise ve çetelerinin, dış güçlerin yardımıyla yürüttükleri propaganda ve hazırlıklar, savaş başlar başlamaz uygulamaya konulmuştur. Bu dönemde Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde ve Kafkasya'da faaliyete başlayan Ermeniler, gönüllüler ve çeteler halinde, aktif gücü savaşta bulunan köy ve şehirlere saldırarak evleri, tarla ve bahçeleri yakmışlar, yüz binlerce Müslüman'ı, yaşlı, çocuk, kadın, kız, yaralı, hasta ve sakat demeden sistemli bir şekilde katletmişler, cepheden dönen yaralı, hasta veya sakat askerleri öldürmüşlerdir. Köy ve kasabaları yakmışlar, Osmanlı ordusunu arkadan vurarak ikmal yollarını kesmişler, önlerine gelen her şeyi tahrip etmişlerdir. Resmî devlet dairelerine, binalara, karakol ve kışlalara saldırılar düzenlemişlerdir.³⁸ Bu faaliyetlere katılmayan Ermenileri ve Türk olmayan diğer unsurları da öldürmekten çekinmeyerek, bu katliamları Türkler yapmış gibi göstermişlerdir. Ayrıca İtilaf devletleri lehine casusluk yapmışlar, Müslüman halkın moralini bozacak propagandada bulunmuşlardır. Sırf bu casusluk faaliyetleri neticesinde bile ordumuz çok zor anlar yaşamıştır. Böylece başta Zeytun olmak üzere, Kayseri, Bitlis, Sivas, Trabzon, Ankara, Adana, Urfa, İzmit, Bursa ve daha birçok yerde akla gelmeyecek vahşetler sergilemişlerdir.³⁹ Bu olaylar, gerek resmî devlet evrak ve tutanaklarında, gerekse görgü tanıkları-

³⁴ İtter, Erdal, *Ermeni Kilisesi ve Terör*, Ankara, 1996, s. 53

³⁵ *E.K.A.H.I.*, s. 142-144.

³⁶ Demirel, a.g.e., s. 27.

³⁷ Uras, a.g.e., s. 598.

³⁸ İsmet Binark, *Asılsız Ermeni İddiaları ve Ermenilerin Türklere Yaptıkları Mezalim*, A.T.O. Yay., Ankara, 2001, s. 60.

³⁹ Süslü, a.g.e., s. 70-71.

nın hatıra ve yeminli ifadelerinde açıkça ortaya konmuştur. Mezalim ve katliamın belgeleri diyebileceğimiz bu kaynaklar, resmî ve özel birçok kurum tarafından yayınlanmıştır. Bunlardan başka diğer devletlerde hazırlanan raporlar ve çalışmalarda aynı neticeleri göstermektedir. Ortaya çıkarılan toplu mezarlar ve çeşitli fotoğraflar da Ermeni mezaliminin, en dehşet verici belirtileridir.

KAYNAKÇA

- ARI Kemal, *Birinci Dünya Savaşı Kronolojisi*, Gen. Kur. Baş. Yay., Ankara, 1997.
- BİNARK İsmet, *Asıksız Ermeni İddiaları ve Ermenilerin Türklere Yaptıkları Mezalim*, A.T.O. Yay., Ankara 2001.
- DAVISON H. R., "The Armenian Crisis, 1912-1914", *Essays in Otoman and Turkish History, 1774-1923, The Impact of the West*, University of Texas Press, U.S.A., 1990.
- DEMİREL Muammer, *Birinci Dünya Harbinde Erzurum ve Çevresinde Ermeni Hareketleri (1914-1918)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1996.
- Ermeni Komitelerinin A'mal ve Harekât-ı İhtilaliyyesi-İla-ı Meşrutiyetten Evvel ve Sonra (E.K.A.H.İ.)*, (Haz: Halil Erdoğan Cengiz), Başbakanlık Basımevi, Ankara 1983.
- KEVORKYAN Dikran, "Ermeni Meselesi'nde Tehcire Amil Olan Sebepler", *Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu İle İlişkileri Sempozyumu*, Ankara, 1985
- İLTER Erdal, *Ermeni Kilisesi ve Terör*, Ankara, 1996.
- KODAMAN Bayram , "Avrupa'nın İlk Maşası: Ermeniler", *Tarih ve Medeniyet*, Sayı 15, Mayıs 1995.
- KURAT Yuluğ Tekin, "Doğu Anadolu'da Ermeni Sorunu (1900-1920)", *Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu İle İlişkileri Sempozyumu (8-12 Ekim 1984 Erzurum)*, Ankara, 1985.
- KÜÇÜK Cevdet, *Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı 1878-1897*, İstanbul, 1987.
- ÖZÇELİK İsmail, *Ermeni İddiaları ve Gerçekler*, Türkar Yay. Ankara, 2001.
- ÖKE Mim Kemal, *Ermeni Sorunu (1914-1923)*, TTK. Yay., Ankara, 1991.
- PEHLİVANLI Hamit, "Gölge Oyunu, 1915 Haklı Tehcir Olayının Ermenilerce Bir Soy Kırım Gibi Yansıtılması", *Askeri Tarih Bülteni*, Yıl 21, Sayı 40, Şubat 1996, Ankara.
- SÜSLÜ Azmi, *Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı*, Ankara, 1990.
- Talat Paşa'nın Anıları*, Haz: Alpay Kabacalı, İstanbul, 1994.
- URAS Esat, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, Belge Yay., İstanbul, 1987.